

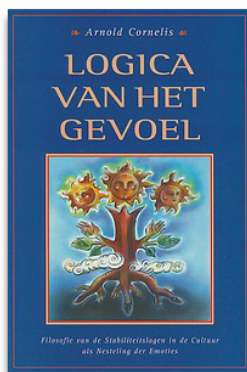
LOGICA VAN HET GEVOEL

Filosofie van de Stabiliteitslagen in de Cultuur als Nesteling der Emoties

Arnold Cornelis

“Ons gevoel heeft beweegredenen, die het verstand niet kent.”

Pascal 1662

Het gevoel is de oudste kennisvorm en de bron van alle kennis. Het is ons enige geïntegreerde kennissysteem. Het houdt met alles rekening, ook wat we met ons verstand en met onze wetenschap niet kunnen zeggen. De menselijke kennis omvat meer dan alleen onze bewuste kennis. Ons gevoel vat deze kennis samen. Ieder mens heeft ogenblikkelijk toegang tot dit eigen kennissysteem. Daar ligt dus ook de basis van toetsing, daarover beschikt iedereen. Er is geen grotere autoriteit dan jezelf als het gaat over zelfkennis.

Het gevoel is altijd al de aanzet tot sturing geweest, alleen was de omgeving er niet altijd zo op ingericht dat het gevoel een plek kon krijgen. (Arnold Cornelis noemt dat nesteling der emoties). Mensen willen zich veilig voelen, en dan moet het gevoel een plek kunnen krijgen. Volgens de theorie ligt het diep in de aard van de mensen om aan de onzekerheid te ontsnappen. Ze gaan daarom leren en bouwen kennis op. Om die reden is de drang om te leren de meest fundamentele menselijke drift. Het uitgangspunt van leren is om systeem te zoeken in een wereld die zijn systeem in zichzelf niet heeft.

Zo heeft de mens zich ontwikkeld. Er zijn historisch gezien drie lagen waarin de emoties een plek konden krijgen: het natuurlijke systeem, het sociale regelsysteem en het communicatieve zelfsturingssysteem. Deze lagen hebben elkaar opgevolgd. Ieder mens doorloopt deze stadia ook persoonlijk in zijn eigen ontwikkeling. We zitten nu in de overgang het sociale regelsysteem naar het communicatieve zelfsturingssysteem.

De motor voor verandering is altijd het gevoel geweest. Het gevoel bevat informatie en (eigen) logica. Ons gevoel ‘weet’ aanvankelijk als logisch onbewuste sturing wat goed voor ons is, waar waarheid is en wat schoonheid. Als die eigenschappen ontbreken worden ze gezocht, als ze onvindbaar blijken heeft het gevoel verdriet, als ze worden gevonden uit zich dat in levenslust.

Het gevoel heeft een eigen logica. De ‘logica van het gevoel’ is de naam voor filosofie. Ieder mens heeft een filosofie, mensen kunnen zonder filosofie niet leven. Een filosofie is een algemeen kader waarbinnen de wereld en de mens zelf zijn betekenis krijgt. Meestal blijft onze filosofie een gevoel, maar als er problemen zijn, en dat weten we met ons gevoel, dan loont het de moeite om de verborgen logica die erachter steekt te doorgronden, en bewust te verwoorden.

Logica is iets van ieder mens. Logica bestaat niet alleen in de wetenschap. Het lijkt zelfs een dwalende gedachte, want logica wordt dan als iets wat van buiten komt gezien, terwijl het juist de mens is die zijn eigen leercapaciteit, zelforganisatie en zelfsturing heeft.

Alles is onderling met elkaar verbonden, het is een systeem. Als er iets mis is met een deel van het systeem heeft dit effect op het gehele systeem (een pijnlijke teen blijft niet beperkt tot de teen, het hele systeem heeft er last van). Aan de ene kant heeft ieder mens een aangeboren, uniek verborgen programma. Aan de andere kant vormt de maatschappij drie lagen van stabiliteit in de cultuur.

Drie besturingslagen

Het natuurlijk systeem

Mensen beginnen in het natuurlijk systeem. Men ziet de natuur in eerste instantie als onvoorspelbaar en bedreigend. Het natuurlijk systeem biedt hierin geborgenheid. De kenmerken van dit systeem zijn dat de werkelijkheid bestaat uit wat men ziet, en de verklaring voor wat wordt gezien wordt in de vorm van mythes gegeven. Het gaat hier bijvoorbeeld over prehistorische stamverbanden. Er is maar één waarheid, die van de (voor)ouders. Voor kinderen geldt iets dergelijks als ze opgroeien in het gezin. (“Wat mama zegt is waar, mijn papa kan alles”).

In dit systeem konden mensen zichzelf nog niet denken. Er is nog geen bewustzijn over zichzelf: de ‘verborgen mens.’ Het gaat om de ontwikkeling van een identiteit: “dit ben ik”. Volwassenheid is in deze laag: ik ben een volwaardig lid van de stam/het gezin.

Men leerde door trial-and-error (typisch voor deze laag) wat werkte en wat niet werkte (als ik iemand sla krijg ik een klap terug, dus dat doe ik niet meer). Deze ervaringen werden in regels en tradities omgezet. Het toekomstbeeld is onveilig, men wil behouden wat men heeft.

Men probeerde geborgenheid te creëren in de onveilige buitenwereld, de natuur. De tradities boden houvast en veiligheid.

Het sociaal regelsysteem

Langzamerhand ging de mens over naar een sociaal regelsysteem. Men kon het eigen gedrag bekijken, men wilde willekeur vermijden en ging formuleren wat goed en fout gedrag was. De macht kwam los te staan van personen. Er werden normen opgesteld. Mensen pasten hun gedrag hieraan aan. Volwassen zijn betekent in deze laag: je voldoet aan je rol en je functie/beroep en je houdt je aan de (sociale) regels. “Ik ben mijn baan.”

De wetten en godsdiensten met hun moraal kwamen op. Later kwam het denken voorop te staan. Men ging er vanuit dat de werkelijkheid gekend kon worden en dat er maar één waarheid was die onderzocht en gekend kon worden. Men ging een norm stellen aan wat schoonheid was. De wetenschap ging de (meetbare) werkelijkheid beschrijven, formuleerde wetten en deelde de werkelijkheid op in aparte gebieden. Descartes

zei: "Ik denk, dus ik ben." De werkelijkheid bestaat uit feiten. De wetenschap is waardenvrij, het gaat vooral om het verkrijgen van kennis. Kennis is macht. Omdat er maar een waarheid kon zijn ontstonden er discussies en strijd.

Het sociale regelsysteem vraagt niet om mee te denken, het is eenrichtingsverkeer, van het systeem naar de mens toe. Spreken is tegenspreken: de 'zwijgende mens, de normatieve mens of de gehoorzame mens.' Het gevoel kreeg geen plek, dit was immers bedreigend voor het regelsysteem. Men dacht vooral. Het dieptepunt is hierin de Tweede Wereldoorlog, waarbij mensen achter ideeën en ideologieën aanliepen. In de rechtszaken werden oorlogsmisdadigers aangesproken op hun daden. Zij beriepen zich op het regelsysteem: bevel is bevel. Ze hadden gedaan wat hun taak was. Ze hadden niets fout gedaan.

Het toekomstbeeld is dat alles is vastgelegd. Er is een Noodlot, waar je onvermijdelijk naartoe gaat. Het sociale regelsysteem heeft geen gevoel, het is een systeem waaraan mensen zich moeten aanpassen om het te laten werken. Als iemand niet de oplossingen krijgt die hij nodig heeft in het sociale regelsysteem en geen perspectief heeft wil hij uit het systeem treden. De logica van het gevoel zegt: "Ik wil niet meer." Maar omdat zoiets niet mag worden gezegd in dit systeem wordt het veranderd in "ik kan niet meer." Men wordt ziek of depressief. Dit wordt binnen het systeem wel geaccepteerd. In het sociaal regelsysteem wordt dit als ziekte van die mens gezien, niet als tekortkoming van het systeem. Of men zorgt ervoor om niet meer te kunnen voelen: met verdooft zichzelf, men zoekt zijn toevlucht tot verslavende middelen.

Als we de balans opmaken van de twintigste eeuw kunnen we vaststellen dat het overwegend een blinde eeuw was, die wel een fascinerende technologie heeft teweeg gebracht, maar zonder inzicht in sturing, waarden en kwaliteit.

Het systeem van communicatieve zelfsturing

Mensen krijgen nu steeds meer inzicht en gaan steeds meer het geheel overzien. Mensen ontdekken dat er meerdere mogelijkheden zijn om de werkelijkheid te bekijken. De werkelijkheid bestaat niet uit feiten maar uit mogelijkheden. De mens kan zichzelf kan gaan sturen (volgens Arnold Cornelis de essentie van een mens: zichzelf sturen). Iedere mens heeft zijn/haar eigen waarheid en geeft zijn/haar eigen betekenis aan wat er gebeurt. Het sociale regelsysteem voldoet niet meer en men gaat over naar communicatie en zelfsturing: een zelfsturende communicatiecultuur.

Wetenschap is geworden tot een verzameling specialisten die onderling geen algemeen kader hebben en niet met elkaar communiceren. Men heeft behoefte aan een algemeen kader waardoor er verbinding gelegd kan worden tussen de specialisaties.

De mens heeft een geïntegreerd kennissysteem waarin het geheel is opgenomen: het gevoel. Het gevoel is een weergave van de persoonlijke filosofie. In eerste instantie is het onbewust, maar als men verwoordt wat men voelt wordt deze filosofie bewust. Om te kunnen kiezen uit de vele mogelijkheden die er zijn gaat de mens te rade bij zijn gevoel. Het gevoel brengt weer eenheid in de verscheidenheid.

Volwassen zijn betekent in dit systeem: jezelf en je omgeving kunnen sturen en anderen leren zichzelf te sturen. Er wordt verwacht dat je kunt communiceren: 'de sprekende mens, de communicatieve zelfsturende mens.' "Ik ben belangrijk."

De individuele identiteit is intelligenter dan de structuur van het sociaal systeem. Mensen staan in deze laag boven wetten, regels en structuur. De structuur blijft en wordt gebruikt, en wordt tegelijkertijd iedere keer opnieuw veranderd. De communicatie gaat over de bedoeling van de regels en over de waarde(n).

Als er iets gebeurt wat iemand niet wil uit zich dat in emoties: angst, boosheid, verdriet. Deze emoties horen bij de verschillende lagen. Emoties zijn een corrigerende factor als er ruimte voor is. Angst bij het natuurlijke systeem (ik voel me niet veilig), boosheid bij het sociale regelsysteem (ik wordt niet gezien in mijn bekwaamheid), en verdriet bij het communicatieve regelsysteem (ik word niet gezien in mijn schoonheid). In de lagen was er geen ruimte voor deze emoties. In deze laag is er ruimte voor deze emoties en kunnen ze omgezet worden in een positieve kracht. Angst wordt omgezet in geborgenheid en liefde. Boosheid maakt plaats voor erkenning van vaardigheden en van bekwaamheid, hetgeen we ervaren als een kenmerk van sociale rechtvaardigheid. Verdriet maakt plaats voor schoonheid. Dit laatste betekent dat de wereld gecreëerd wordt zo dat we onszelf erin herkennen, en dat er plek is voor onze menselijke verlangens. Als alles klopt uit zich dat in vreugde.

Waardeoordelen erkennen juist de logica van het gevoel, want gevoel verwijst naar de verwerking van sturingsbehoeften en waarden. Het is tegen deze achtergrond dat het systeemdenken ontwikkeld is, dat juist het tegenovergestelde doet van wat Descartes aanraadt. Het systeemdenken vooronderstelt dat alles met elkaar verband houdt.

Heel eenvoudig gesteld:

In de eerste fase zegt een kind dat vader heeft gezegd dat het zo moet.

In de tweede fase beroepen kinderen zich op het feit dat er een regel is die is afgesproken.

In de derde fase overleggen kinderen welke van de mogelijkheden ze zullen kiezen.

Aan de hand van een voorbeeld kan duidelijk gemaakt worden hoe de verschillende lagen werken.

Een bankdirecteur vertelt aan zijn medewerkers: "ik heb toch zo'n blunder begaan, zus en zo, het kostte een miljoen."

De reacties in de verschillende lagen zijn verschillend.

1. Het is een openbare biecht. De smet en zonde van predestinatie blijven aan hem kleven hij zou er niet meer bij horen
2. Het is een rechtszaak. "Je hebt bekend, je hebt de regels overtreden." Hij kan het schudden.
3. Er is dankbaarheid. Hij heeft een vergissing gemaakt, niet jij. Hij is bereid geweest om het te vertellen. Het is toegestaan om een fout te maken. Hij zal de fout niet meer maken, en zijn collega's ook niet.